

Dintre del cicle de conferències commemoratives del mil·lenari del primer document que esmenta la parròquia de Santa Maria, el dijous dia 5 de juny de 2008, el doctor Josep M. Martí i Bonet, arxiver diocesà de Barcelona, parlà de l'origen de les parròquies i es referí, concretament, a la parròquia de Santa Maria.

Transcrivim, tot seguit, el text de la conferència.

AL VOLTANT DELS ORÍGENS DE LA PARRÒQUIA DE SANTA MARIA DE MATARÓ

A TALL D'INTRODUCCIÓ

Mataró és una ciutat a la qual bull la sang, en la qual batega la seva història. En ella, tot és superlatiu. La *Iluro* ja existent un segle abans de Crist, els testimonis del cristianisme en època romana, el castell o torre de Mata, la parròquia mil·lenària de Santa Maria, la comunitat de beneficiats, les obres assistencials benèfiques, l'obertura vers Amèrica, la industrialització, el tren (més que centenari), el Centre Catòlic, l'Ateneu, els Museus, les santes Juliana i Semproniana, el Dr. Samsó... Com deia, tot és superlatiu a Mataró. Més encara, crec que la ciutat de Mataró és una ciutat paradigmàtica de Catalunya: la síntesi de la història catalana. Coneixent-la, hom pot deduir la rica història, les arrels i la vida, de tot el Principat. Podríem dir que és un nucli fonamental, en el qual ressona i s'expandeix gran part de la vida i la història de Catalunya, com ho és Barcelona, però, a Mataró, amb uns límits més humans i entenedors.

ABANS DE L'ANY 1008

Hi havia una comunitat cristiana a Mataró?

Parlar de la parròquia primitiva de Mataró equival a traslladar-nos a l'«alta» època medieval. Tanmateix, en el cas de Mataró, no podem deixar de banda la història del cristianisme en els seus

primers segles d'existència, ja que, com tothom sap, hi ha dues coses essencials per al nostre estudi: en primer lloc, l'existència d'una *civitas* o *municipium*, *Iluro*, dins l'imperi romà. I també cal reconèixer l'expansió del cristianisme a finals del primer segle per totes les ciutats romanes, i, per tant, podem suposar amb fonament que va arribar fins a la mateixa *Iluro* romana, i a altres ciutats, com Barcino, Betulo i, per suposat, Tàrraco. En totes aquestes ciutats –i, per tant, molt possiblement a *Iluro*– tingueren ja de vell antuvi petits grups de cristians. En el marc d'aquesta hipòtesi de l'existència del cristianisme, ens preguntem com eren aquests primers cristians, com s'organitzaven i quins ministeris exercien els «servidors» (bisbes, preveres, diaques i diaconesses...).

Els ministeris en l'església primitiva

Començant amb els ministeris, seria bo fer abans unes consideracions prèvies fonamentades en les fonts, ja siguin bíbliques o les externes a la sagrada escriptura, com serien les cartes de Climent romà (88-†97), el llibre de la Didagé o doctrina dels dotze apòstols (anys 90-100), la carta anònima del pseudo-Bernabé (anys 90-110), Ignasi d'Antioquia (anys 110-†117), Policarp d'Esmirna (110-117, †155), Papies d'Hieràpolis de Frígia (anys 125-†130), Justí (anys 150-†163) i l'autor anònim del Pastor Hermes, germà del papa Pius I (anys 140-155).

Cal observar que aquestes consideracions prèvies abracen el període entre els anys 33 i 150. Obviament, que en totes les fonts que hem esmentat no trobem citada la nostra *Iluro* –sí trobem Tàrraco–, tanmateix, les conclusions que se’n deriven es poden aplicar –almenys aquesta és la nostra opinió– a la possible comunitat de cristians dels segles I i II. D’altra banda, és l’únic sistema que obre la interpretació –ben legítima– per esbrinar com eren aquells cristians, homes i dones, que es distingien dels que vivien als «pagi» dependents dels municipis, formant els *territoria* de les *civitates*.

Hem de tenir en compte que la *civitas* i el *municipium* romà eren sinònims. També hem de saber que, en ser els homes del camp els últims a rebre el cristianisme, foren denominats «no cristians» o «pagani».

Jesús volgué que la seva obra, l’Església, fos continuada pel que nosaltres anomenem «ministeris». En pocs anys, el cristianisme es va estendre a tots els extrems del món conegut, i s’arrelà mercès als ministeris. El seu concepte i els continguts han estat molt discutits entre els catòlics i protestants. Però avui dia, gràcies a l’ecumenisme, podem –coincidint les diverses confessions cristianes– presentar el següent esquema: 1/ Època de la comunitat «primitiva» de Jerusalem (30-43); 2/ Època apostòlica (43-65); 3/ Època dels evangelitzadors i pastors (65-95); i 4/ Època dels Pares Apostòlics (95 al 150).

Època de la comunitat cristiana primitiva de Jerusalem (30-43)

En els *Fets dels Apòstols*, se’ns diu que els cristians donen amb il·lusió testimoni de la resurrecció i estan units en la pregària i en la caritat, tant en l’exterior com en l’interior. Però no hi manquen persecucions ni dificultats d’organització. Vegi’s, per exemple, *Fets dels Apòstols* 1, 15-26 i 6, 1-6.

Jesús instituí els *dodeka*, els «dotze». El «Col·legi dels dotze» fou creat per Jesucrist per jutjar les dotze tribus d’Israel (*Mt* 19, 48). O sigui, segons Jesucrist, la seva església, –la nova Israel– seria regida pels «12» que seuri en dotze trons. Aquests dotze estaran presidits per Pere, el primer en aquest col·legi que aviat fou mutilat, ja que un dels seus membres, Judes, es va suïcidar. Calia completar de nou el número: els *dodeka*. L’elecció té una base democràtica: la mateixa comunitat escull els seus candidats, però la darrera paraula serà la de Déu, manifestada en la sort. I, així, aquesta recau sobre Maties. La tasca fonamental dels *dodeka* és proclamar als «varons d’Israel»

(*Fets* 2, 22; 3, 12; 5, 35) la Resurrecció de Jesús (*Fets* 1, 22).

La predicació dels dotze va tenir un gran èxit, però, al mateix temps, va donar origen a un nou problema: «En créixer el nombre de deixebles, els de llengua grega es queixaren als de llengua hebrea, car aquests es cuidaven només de les seves vídues» (*Fets* 6, 1). Es determinà que s’instituí un nou col·legi, dels «7», que s’organitzaria per predicar la «Bona Nova» als hel·lènics i també per tenir cura de llurs vídues.

Esteve, el líder dels «set», predicava amb tant de vigor i eficàcia que fou detingut i executat. La persecució s’estendrà tot seguit als «dotze». El rei Herodes fa matar sant Jaume, germà de Joan, i fa detenir Pere (*Fets* 12, 2-3). Els «dotze» també s’han de dispersar (*Fets* 12, 17). Amb tot això, sorgirà un problema: per què no s’elegeix el successor de sant Jaume? Molt probablement, a causa de les persecucions i la successiva dispersió dels «dotze». Aquests predicaven àdhuc als pagans, de forma que molts d’ells es convertiren. Per això, es perd el símbol dels dotze i de les dotze tribus de la nova Israel; calia una nova organització que s’adaptés a les circumstàncies i que fos fidel a la idea de Jesucrist. Els «dotze» ja no es poden reunir per elegir un nou successor de sant Jaume, perquè a Jerusalem eren perseguits.

Època apostòlica (43-65)

Els «dotze» van veure que era providencial que la persecució els impel·lís fora d’Israel, ja que Jesús els havia manat que anessin arreu del món a predicar l’evangeli. Així es convertiren en *apòstols*, en *enviats*, és a dir, en missioners. Aquesta idea o, millor dit, posar en pràctica el manament de Jesús, molt probablement sorgiria de la comunitat d’Antioquia. En aquesta ciutat, per primera vegada, ultra denominar-se «cristians», s’anuncià l’evangeli als grecs. I aquí, per primera vegada també, foren enviats oficialment missioners o apòstols a predicar a d’altres ciutats de la Mediterrània (*Fets* 13, 1-3). Sobresortiren dos apòstols provinents d’aquesta dinàmica comunitat d’Antioquia: Pau (Saule) i Bernabé. Pau recordà a la nova comunitat de Corint com estava organitzada la comunitat d’Antioquia: «Déu, en primer lloc, ha establert uns apòstols; en segon lloc, uns profetes; i en tercer lloc, mestres» (*Cor* 12, 28). La mateixa organització (apòstols, profetes i mestres o doctors) es troba en la *Didakhé* –que és, com hem vist, una espècie de manual del *missioner* redactat entre els anys 70-90, probablement a Antioquia.

Arqueta de Sant Cugat, segle XIV.
Museu Diocesà de Barcelona.

Però no totes les comunitats cristianes d'aquesta època es regiren pel mateix esquema organitzatiu. Així Jerusalem, per exemple, seguia el model jueu. Al capdavant, hi ha un grup de preveres presidits per sant Jaume, «germà del Senyor». Els preveres vetllen col·legialment tant per l'ordre material (*Fets 11*, 29-30; *Gal 2*, 10), com pastoral (*Fets 15*). El mateix succeeix en les comunitats judeocristianes de Silícia i del sud d'Àsia Menor, on els apòstols (Judes i Sil·les) designaven preveres per a cada església (*Fets 14*, 23; *15*, 22-35). Quan Pau es dirigeix a l'església de Filipos a Macedònia, s'adreça a aquells que són els encarregats o vigilants i servidors (*Episcopoi kai diaconoi*) de l'esmentada comunitat. Posteriorment, la *Didakhé* recomana que les comunitats elegeixin els *episcopoi* i diaques dignes del Senyor, que siguin homes pacífics, desinteressats, provats i amants de la veritat. «Ells podran exercir el ministeri de profetes i mestres» (*Didakhé 15*, 1).

Per tant, l'època apostòlica es caracteritza per una extraordinària difusió de les comunitats cristianes gràcies als apòstols, admetent-se una gran varietat d'estructures en les esglésies locals.

Època dels evangelitzadors i pastors (65-95)

Vers l'any 65, l'evangeli ja havia arribat als principals centres de la conca mediterrània: trobem comunitats importants de cristians a Roma, Corint, Efes, Antioquia, Jerusalem i, probablement, a Alexandria. Aquesta nova època es caracteritza per l'intent de consolidació i pel desig d'unitat de les diverses comunitats, ja manifestat per Jesús. Serà l'època dels denominats «evangelitzadors i pastors» (*Ef 4*, 11).

Els escrits d'aquesta època insistiran molt que s'ha de cuidar el ramat. O sigui, els *episcopoi*, nomenats pel mateix Esperit Sant, procuraran ésser bons pastors de l'Església de Déu (*Fets 20*, 28). Aquests, afirma Pere, no tiranitzaran el ramat, sinó que seran el model de totes les ovelles (*1 Pet 15*, 2). No succeïa així en algunes comunitats; sant Pere afirma: «Ja sé que després de la meua partença es mesclaran entre vosaltres llops rapaços que no planyeran el ramat» (*Fets 20*, 29-31). Aquestes advertències signifiquen que l'Església d'aquesta època ja va passar moments de dolorosa experiència, motivada per la mala conducta d'alguns pastors indignes.

Les cartes apostòliques de Titus i Timoteu ens exposen unes normatives clares respecte a l'ordre a seguir en l'organització de les comunitats. «La meua intenció –afirma l'autor de la carta a Titus– en deixar Creta fou que acabessis d'organitzar el que mancava i que nomenessis preveres a cadascuna de les ciutats. Aquests tindran les següents qualitats...» (*Tit 1*, 5-6).

De tot això, es pot deduir que al front de cada comunitat hi ha un grup de preveres que assegurin la presidència i que es dediquen a predicar i ensenyar (*1 Tim 5*, 17). Aquests han de ser hàbils per ensenyar (*1 Tim 3*, 2), i cal que siguin bons pares de família, ja que «si un no sap governar a casa seva, com podrà tenir cura de l'Església o Assemblea de Déu?» (*1 Tim 3*, 5).

Els preveres tenien per sobre d'ells el bisbe (*episcopos*). Però cal advertir que algunes vegades s'empren com a sinònims els dos termes, prevere i bisbe.

La comunitat d'Efes disposava també de diaques, que tenien una funció itinerant. Sortien dels grans centres i anaven a evangelitzar els llocs rurals (vegeu *1 Tim 3*, 8-13; *2 Tim 4*, 5 i Felip de Cesarea, *Fets 21*, 8). Probablement, també hi havia dones (o diaconesses).

En aquesta època, doncs, es constata la presència de bisbes, preveres, diaques, diaconesses, evangelitzadors i pastors. Tots ells, amb una tasca concreta però poc definida per a nosaltres. El que es veu és que no es miren tant les atribucions jurídiques, com que siguin autèntics animadors de les comunitats locals i que assegurin la unitat i fidelitat al gran mestre Jesús.

Època dels Pares Apostòlics (95-150)

La tradició ens ha conservat diversos escrits de finals del segle I i de principis del segle II, dels quals ja hem fet esment. Dos documents procedeixen de Roma: les cartes de Climent de Roma als corintis i el *Pastor* d'Hermes. Els altres documents procedeixen de l'Àsia Menor: la carta de sant Ignasi d'Antioquia i la de Policarp.

A Corint, segons es pot deduir de la carta del papa Climent, alguns dels seus membres es van aixecar contra els preveres. Tots desitgen que el bisbe de Roma sigui l'àrbitre d'aquesta revolta per trobar una solució eficaç. Climent afirma que, en no haver comès aquests preveres cap falta greu, caldrà que no siguin excomunicats ni suspesos de llurs ministeris. Per això, la comunitat de Corint continuarà obeint-los. Això vol dir que el presbiterat es considera vitalici i que no es pot treure d'aquest càrrec qui no hagi comès cap falta greu. Així ho veiem en el lamentable cas del prevere Valent, que, en haver malversat diners de la comunitat, fou destituït del seu càrrec (vegi's *carta de Policarp a la comunitat de Filipos*).

Hi ha una coincidència: després de la mort dels apòstols, s'insisteix més en el ministeri pastoral (fidelitat doctrinal o continuació de les doctrines del Senyor i els seus apòstols) que no en el ministeri de la paraula. Aquesta, cal dir que ja estava conclosa amb els apòstols i en l'època que podríem denominar profètica. Per això, ja es determina quins són els llibres canònics. La paraula divina queda fixada després de la mort dels apòstols i s'insisteix més en el pastoreig i en la unitat.

Sant Ignasi d'Antioquia, en les seves cartes a l'Àsia Menor, ens diu que cal salvaguardar per sobre de tot la unitat de les comunitats, i per això cal que tots els membres obeeixin un sol cap, el bisbe: «El qui així no ho faci, està al servei del diable». El bisbe està rodejat d'un consell de preveres. Els diaques estan directament vinculats al bisbe, el qual els encomana diverses missions itinerants. Els diaques serveixen de llaç d'unió entre les esglésies i participen del ministeri de la Paraula de Déu (*sant Ignasi a l'església de Filadèlfia* 11, 1).

Com a conclusió, podem dir que no ens ha d'estranyar que hi hagi diversos ministeris en l'Església primitiva: els dotze, els mestres, els preveres, els vigilants (*episcopoi*), els diaques... Adaptant-se a cadascuna de les èpoques que hem assenyalat. Però les missions queden ben clares, i cadascun d'ells participa d'una manera concreta:

missió de servir, d'unitat de la paraula, de presidir, de governar l'Església. L'autoritat es considera com un servei a la comunitat. Així ho afirma el mateix Crist i els apòstols: «Els pastors no han de tiranitzar el ramat, estan al seu servei».

Després d'una atenta lectura de les esmentades fonts, cal remarcar que l'autoritat en l'Església primitiva és un servei; un servei a la paraula de Déu i a la comunitat reunida per l'Esperit Sant.

***Iluro* tenia bisbe?**

Òbviament, que tots els ministeris no existiren en totes i cadascuna de les comunitats cristianes. Tanmateix, alguns d'aquests ministeris –com el bisbe, preveres, diaques i, probablement, diaconesses– eren fonamentals i, per tant, existiren a les ciutats de l'Imperi. L'actual conclusió no ens dóna motius suficients per excloure que la nostra *Iluro* cristiana primitiva no tingués bisbe. Si era ciutat el grup de cristians, d'ella estarien organitzats –o si voleu vertebrats– en el ministeri del bisbe. Per tant, molt probablement van existir bisbes a *Iluro*, malgrat que, com en la majoria de les ciutats, desconexem els seus noms. L'organització primitiva de l'Església era ben clara, i ens l'explica un papa del segle V, Lleó I «el gran», en una carta enviada a Anastasi de Tessalònica (al voltant de l'any 450), on el bisbe de Roma, Lleó I, afirma taxativament que el seu peculiar ministeri vers tota l'Església és de dret diví, és a dir, que procedeix i es fonamenta en l'explícita voluntat de Jesucrist que el va instituir. Però, tot seguit assevera que, així mateix, el ministeri dels bisbes que es troben a cadascuna de les ciutats és igualment de dret diví; no ho són, en canvi, altres dignitats, com els patriarques, els metropolitans o els vicaris papals, que són de dret i institució eclesiàstiques.

L'Església es va acomodar a les estructures administratives i, àdhuc, militars, de l'Imperi. Sabem, per exemple, que en temps de l'emperador Dioclecià (finals del segle III) l'Imperi s'organitzava en províncies. També es determinava que cada província fos dividida, alhora, en diòcesis. I és així com aquella estructuració geogràfica fou adaptada per l'Església, que posà un bisbe al capdavant de cada diòcesi, a la ciutat o *municipium*. Si era capital de la província, el seu bisbe era el «metropolità» amb atribucions d'honors supraepiscopals i presidència per sobre dels altres prelatos de la seva província. La figura, posteriorment, del bisbe metropolità –com és el cas del bisbe de Tàrraco– queda reforçada al concili de Nicea I (325), que s'inclinà a favor de la creació d'eparquies –seus metropolitans– com una instància intermitja entre

Arqueta de Sant Cugat. Plafó que representa l'arribada del sant a la riba del mar. Segle XIV. Museu Diocesà de Barcelona.

l'arqueta de sant Cugat, custodiada al Museu Diocesà de Barcelona, es veu sant Cugat arribant a la riba del mar que s'interpreta com Mataró o Barcelona. En aquesta escena, es veuen santa Juliana i Semproniana. Una altra escena ens mostra el sant ja martiritzat a terra ferma, potser al que avui denominem Vallès.

L'etapa de l'evangelitzador Cugat que provenia de Cartago fou un èxit, ajudat –sempre seguint el relat de la tradició– per les santes de Mataró. El segon episodi al Vallès, tingué un resultat advers, car Cugat fou assassinat per confessar a Crist. El seu cos –segons ens diu l'episodi cisellat per l'orfebre romànic a la seva arqueta– fou enterrat per les dues col·laboradores del sant, és a dir, les mataronines Juliana i Semproniana.

De Cugat, cal dir que és un personatge totalment segur històricament parlant. L'historiador anomenat Padre Risco, escriu al volum dedicat a *l'Espanya Sagrada*:

«Després de rebutjar les notícies “incertes, dubtoses i inversemblants” sobre els catàlegs dels primers bisbes de Barcelona, serà oportú aportar aquells testimonis –que n'hi ha– certs, versemblants o probables de la presència del cristianisme en la diòcesi i ciutat de Barcelona. Aquella Barcelona que hem descrit, d'uns 3.000 habitants, muralles, fòrum, temple d'August i probable amfiteatre... la població de la qual estava distribuïda en quatre zones delimitades pels dos carrers principals, el decumanus i el cardus maximus. Ens podem preguntar: comptava amb un nucli de cristians?».

En el seu *Peristephanon*, Prudenci (versicle 33) escrivia l'any 398-400: «Barchinon claro Cucufate freta surget» («l'aclarida Barcelona s'aixecarà joiosa amb Cugat»).¹

Segons la tradició local escrita –de finals del segle VI o inicis del VII– sant Cugat, juntament amb sant Fèlix, vingueren a les terres hispàniques des de la ciutat de Scilitana, del nord de l'Àfrica.² Sant Cugat anà al *Castrum Octavianum* i a Bàrcino, i sant Fèlix a Girona.³ Durant la segona meitat del segle VII, foren elaborades unes actes llegendàries que serviren per redactar, a l'ensem, els textos de la litúrgia visigòtica, *Missa* i *Himne*. Això féu que unes actes més primitives del martiri de sant Cugat fossin oblidades.

les esglésies locals i els patriarcals de Roma, Alexandria, Antioquia, Jerusalem i, després de Constantí, Constantinoble. No hi ha dubte que Tàrraco era una d'aquestes eparquies i que Bàrcino i, probablement, també *Iluro*, era el cap de territori de les *civitates* corresponents que es denominaven *territoria*. Llegant, doncs, aquestes fonts tan antigues i inqüestionables, afirmen una i altra vegada que els bisbes i els papes ho són de dret diví i, per tant, sempre existiran en l'Església; en canvi, els patriarques, vicariats papals i la divisió metropolitana són de dret eclesiàstic, és a dir, només procedeixen de la voluntat de l'Església i, per tant, poden ser variables i, àdhuc, es poden perdre. Així succeí en altres ministeris, com les diaconesses, els mestres, els profetes, doctors, i el ministeri d'interpretar les escriptures o de parlar diverses llengües. Eren ministeris que s'adequaven als temps i indrets de la divulgació de l'Evangelí.

Tots aquests temes, els hem comentat especialment en dos llibres, *Història de l'església antiga* (Barcelona 2001) i *Ègara - Terrassa, història primerenca fins l'alta edat mitjana de les dues esglésies diocesanes* (Terrassa-Barcelona 2004).

La comunitat cristiana d'*Iluro* i els sants Cugat, Juliana i Semproniana

D'altra banda, és ben cert que la tradició vincula Mataró amb les dues santes Juliana i Semproniana en l'evangelització del territori que avui denominem Maresme. Les dues santes ajudaren sant Cugat en l'evangelització de la contrada. Segons la iconografia que es presenta a

Segons el doctor Àngel Fàbrega, sembla probable que el martiri hagués tingut lloc a les muralles de Barcelona, a la part oriental, on hi havia l'església de Sant Cugat del Rec, destruïda durant la Guerra Civil del 1936-39. Les relíquies del sant havien estat traslladades de Sant Cugat del Vallès, per causa de la desamortització del 1835, a l'esmentada parròquia de Sant Cugat del Rec, i durant la Guerra Civil es pogueren salvar. En aquesta parròquia romangueren fins al 1989, i amb motiu de l'exposició *Millenium*, celebrada a la Pia Almoina, Museu Diocesà, s'exposà la valuosa arca gòtica de sant Cugat, això sí, sense les relíquies, que romangueren a la parròquia. L'any 2001 l'esmentada parròquia fou suprimida i les relíquies es traslladaren a la cripta de Santa Maria del Mar, on encara avui es veneren. L'arca pot contemplar-se al Museu Diocesà, Pia Almoina.⁴ D'altra banda, Mataró conserva la tradició de les santes Juliana i Semproniana, i la seva basílica esclata amb cants de calorosos sentiments al bell mig de l'estiu, cada any, el dia 27 de juliol, durant la festa de les Santes.

El pare Risco aporta importants notícies sobre la vida i el martiri de sant Cugat, així com les notícies –llegendàries– de dues santes, Juliana i Semproniana.⁵ Aquesta tradició procedeix de l'esmentada llegendària passió del segle VII, a la qual abans ja ens hem referit, segons la qual les dues santes, Juliana i Semproniana, reberen el martiri l'any 304 en el *Castrum Octavianum*, quan es traslladaren des de Mataró per enterrar el seu amic mestre i catequista sant Cugat, gràcies al qual, i a la seva prèdica, ambdues s'havien convertit al cristianisme.⁶

Per tot el que hem dit, creiem que no es pot dubtar de l'existència de sant Cugat i del seu martiri en la diòcesi de Barcelona. Cal veure la tradició de santa Juliana i santa Semproniana com una bonica poesia de la història vera o biografia de Sant Cugat.

Com vivien els cristians a les ciutats en els primers segles?

Resumint el que hem dit fins ara, cal afirmar que, de les afirmacions dels historiadors de l'Església del primer segle, es dedueix que l'evangeli havia arribat ja l'any 80 als principals centres del *Mare Nostrum* que, per altra part, és totalment comprovable que el cristianisme l'any 65 s'havia implantat a Roma, Corint, Efes, Antioquia, Jerusalem, Alexandria, i amb molta probabilitat a Tàrraco.⁷ A finals del segle II diversos autors, entre els quals el propi Ireneu –bisbe de Lió (180-200)– suposen que l'Església catòlica universal estava estesa en la

pràctica totalitat de les províncies romanes, les seves ciutats i els seus municipis. Del 259 són les actes de sant Fructuós, bisbe de Tarragona i els seus diaques, Auguri i Eulogi. Els grups cristians amb llurs esglésies –o assemblees de creients– es concentraven en les ciutats (com podrien ésser Bàrcino, *Iluro*, Betulo...) i no en les zones rurals –d'aquí la denominació de *pagani* o *pagus*– on el cristianisme entrà en època posterior. Bé es pot suposar que la *civitas* de Mataró (*Iluro*) era present amb les seves vil·les rurals del seu *territorium* i, àdhuc, amb un grup de cristians presidit per un bisbe, preveres i diaques, com qualsevol altra ciutat de la Mediterrània. Per què negar-li aquesta dignitat? Davant d'aquesta constatació històrica, és del tot probable que el cristianisme s'hagués introduït almenys al segle III en el *municipium* de Barcelona, el de Betulo, d'*Iluro* i, potser, d'Ègara, amb poblacions al voltant de les vies imperials i, bona prova d'això, –o signe que hi havia nuclis cristians– són els testimonis de diversos martiris (sant Cugat) i d'altres, alguns dels quals són molt probables, com santa Eulàlia i els tradicionals de santa Juliana i Semproniana d'*Iluro*, així com restes arqueològiques indiscutibles. No obstant això, el justificat interès dels historiadors a trobar documents, actes dels màrtirs locals i monuments d'aquests primers segles de cristianisme, pot obnubilar el gran impacte religiós i social que suposà la presència d'aquests primers cristians en ciutats com Mataró, que tenien consciència de ser «la salvació del món», portadors del gran missatge de redempció de Jesucrist ressuscitat, persona vivent i real entre ells, segons el que ells mateixos asseguraven.⁸

Una carta dirigida al tal Diognet dels anys 170-200 afirma textualment:

«Ho diré breument: el que l'ànima és per al cos, això són els cristians en el món. L'ànima està espargida per tots els membres del cos; de cristians, n'hi ha arreu del món, a totes les ciutats. L'ànima viu en el cos, però no procedeix del cos; els cristians viuen en el món, però no són el món. [...] L'ànima està reclosa en el cos, però és ella la qui el manté unit; igualment els cristians estan detinguts en el món, com en una presó, però són ells els qui sostenen el món. L'ànima immortal habita una tenda mortal; igualment els cristians viuen de pas en uns estatges corruptibles mentre esperen la incorrupció en el cel [...] Els cristians, castigats de mort cada dia, es multipliquen més i més. [...] Els cristians no són pas distints dels altres homes ni per la terra ni per la parla ni pels costums. No habiten ciutats que siguin només d'ells, no parlen un llenguatge estrany ni menen la seva vida particularment, allunyats de tothom. És ben veritat que aquesta

Arqueta de Sant Cugat. Plafó que representa sant Cugat pres, batejant un carceller. Segle XIV. Museu Diocesà de Barcelona.

doctrina no és invenció d'ells com a fruit del talent i de l'especulació d'uns homes estudiosos, ni professen tampoc, com fan els altres, una filosofia humana. Perquè viuen en ciutats gregues o bàrbars, segons la sort que ha correspost a cadascú, i s'adapten al vestit, al menjar, als hàbits, i als costums de cada país. [...] Viuen a les seves pàtries, però com si fossin forasters. Participen en totes les activitats dels bons ciutadans i accepten totes les càrregues, però com si fossin pelegrins. Tota terra estranya és pàtria per a ells, i tota pàtria els és terra estranya. Es casen com tothom, com tothom engendren fills, però no exposen els nascuts. La taula els és comuna, però no el llit.»⁹

«Hi ha cristians per tot el món i a totes les ciutats» afirma l'esmentat autor de la carta dirigida a Diognet, escrita a finals del segle II com hem dit. D'això es pot deduir que almenys en el segle III el cristianisme es difongué en les ciutats d'Hispania que no era una zona secundària de l'imperi romà: recordem que alguns emperadors procedien d'Hispania i també podríem adduir els innombrables testimonis escrits i arqueològics romans trobats per tota la geografia hispànica. Més encara, seguint la frase contundent d'Innocenci I en la seva carta del 416 enviada a Decenci, bisbe de Gubbio a Itàlia, que resumeix el pensament de molts sants pares: «hom pot afirmar que cap apòstol no ha propagat l'evangeli a occident tret de Pere i Pau —el seu company indivisible— fundadors de l'Església romana». Aquesta mateixa convicció persisteix fins al segle X quan els bisbes de la tarraconense —entre els quals el de Barcelona— reiteren «que el cristianisme de les seves esglésies no té altre origen que el procedent de la missió apostòlica impulsada des de Roma i no des de Compostel·la, on, si bé és cert que en aquesta localitat es conserva el cos de sant Jaume —afirmen—, no obstant això, el seu apostolat (el de Sant Jaume) cal considerar-lo nul, ja que mai predicà a Hispania».¹⁰

Òbviament, el que hem dit correspon a les ciutats romanes i no tant als *pagi* (o poblacions internes rurals); tanmateix, en els llocs on passaven les vies romanes —com la *Via Augusta* i *Aurelia*— i en les *civitates* d'Hispania, com *Iluro*, es poden aplicar les conclusions generals del poblament romà. Mataró és típicament de tradició romana i llatina, per això, si es demostra que ja existia a principis de les invasions visigoda i franca, molt probablement hem de deduir que la parròquia (no la *civitas*) de Santa Maria de Mataró potser és de l'època visi-

gòtica i no anterior, car les parròquies, com veurem, no comencen a existir abans del segle V.

Tenim, doncs, poquíssimes notícies de la comunitat cristiana de Mataró en els segles V-X, tanmateix, podem deduir el següent: si Mataró (antiga *Iluro* o *civitas fracta*) era lloc de pas dels invasors almans, sueus, alans, vàndals, visigots,...) significa que quedà pràcticament inexistent durant aquests segles I, per això, es denominava *civitas fracta*, tot i que en els esmentats segles s'edificaren castells i torres de defensa contra aquests invasors i, posteriorment, contra els sarraïns. En aquesta època —o almenys abans de l'arribada dels carolingis— s'edificaren el castell de Burriac i la torre defensiva, pràcticament un castell, de Mata, dels quals tantes notícies tenim al segle XI. Però caldrà esperar precisament aquest mateix segle XI per trobar el primer esment documental de Santa Maria de Mataró. Això no vol dir pas que abans no existís.

Com devia ser aquesta església abans del segle X? Això ho podem deduir indirectament de l'estudi que hem fet el passat octubre de 2007 i que porta per títol *La parròquia. Història, evolució i vida. Lliçó inaugural del curs acadèmic de les facultats de Teologia i Filosofia de Catalunya 2007-2008*.

Neixen les parròquies (segle V)

Hem indicat anteriorment que la parròquia, tal com l'entendem avui dia, no neix fins al segle V. Tanmateix, és ben cert que en els segles III-IV és habitual en el llenguatge jurídic-civil emprar aquest terme per referir-se a un grup de províncies governades per un alt funcionari romà denominat vicari.

Però aquesta última institució no té res a veure amb la «parròquia eclesiàstica», ni tampoc té res a veure el terme de parròquia aplicat a la diòcesi i que el *parrochus* fos el mateix bisbe. La parròquia pròpiament dita neix de la necessitat de gestionar la *cura animarum* dels nombrosos grups d'habitants cristians que es dispersaren fonamentalment, i fugiren de les respectives *civitates* a causa de les invasions dels pobles germànic-gots, denominats bàrbars. És així com les «parròquies» nasqueren quan el bisbe no podia atendre adequadament les comunitats de cristians, en sortir d'aquelles ciutats i establir-se en zones rurals més segures després de tants i tan cruels invasions. L'evolució, doncs, de les parròquies tal i com avui les entenem, és diferent de la que es va donar en el cas de les primitives comunitats de cristians, com podria ser la comunitat cristiana d'*Iluro* dels segles III i IV, que fou essencialment urbana i no pas rural. En temps de les invasions el bisbe romangué a la ciutat, que dia a dia anava perdent veïns o cristians, i aquests es refugiaven en llocs més segurs, com Caldes, Montseny, Ègara... Calia que es creessin nous centres –ara rurals– per a aquestes persones que s'allunyaven de la ciutat i, per tant, també del bisbe. A Orient, però, l'evolució fou diferent, i es crearen moltes noves diòcesis a sectors molt limitats, i s'augmentà el nombre de bisbes i, per tant, de diòcesis. Les parròquies o centres rurals cristians foren molt reduïts pel que fa al nombre d'habitants.

A Occident, el nou panorama de nuclis rurals féu que l'Església es decantés per crear noves institucions eclesiàstiques, com seran les petites diòcesis amb un prevere al front. Aquesta institució serà denominada parròquia i el prevere serà el seu gestor, anomenat *parrochus*.

Les primeres parròquies de les quals tenim notícia a mitjan segle IV, es troben al voltant d'Arles (Provença) i de Viena (del Delfinat) i poc després, a finals de la mateixa centúria, es fa un elogi de sant Martí de Tours (†401) per haver fundat amb molt d'èxit diverses dotzenes de noves esglésies rurals o parròquies. És així com podem dir que les parròquies o esglésies rurals estaven establertes a moltes zones d'Itàlia, Provença i Hispània ja al segle V. No obstant això, en zones com Irlanda, Galícia i Astúries, al segle VI i VII les parròquies eren monacals o, com a mínim, estaven normalment supeditades al monestir més proper. Evidentment, en aquests països hi havia una organització –una geografia parroquial– diferent de la resta d'Occident, basada en monestirs.

La creació de nous temples rurals procedia dels senyors feudals, dels bisbes, dels monestirs o

dels simples habitants que eren lliures; a les grans ciutats també es donaren esglésies urbanes distintes de les catedrals, com és el cas de Sants Just i Pastor de Barcelona, o Sant Pere, a prop de la seu d'Ègara (Terrassa). Per tant, la situació jurídica d'aquestes noves esglésies rurals variava pel que fa als seus orígens, i així mateix corria a l'una amb les peculiaritats de cadascuna: hi havia, aleshores –segons hem explicat–, esglésies rurals fundades per un grup d'homes lliures, esglésies rurals monàstiques, esglésies o oratoris que custodiaven les relíquies dels sants màrtirs, esglésies rurals dels *castra* (a l'interior d'un castell), esglésies rurals (de veïnats de *vici* o nuclis de població) i, finalment, les denominades esglésies baptismals perquè tenien pila baptismal, i eren les que el bisbe tenia per més acords amb les característiques de la catedral i no depenien de cap senyor feudal civil. Resumint, als segles VI-X hem comptabilitzat uns set tipus d'esglésies rurals.¹¹

Suposicions de com era la parròquia de Mataró

Cal que ens preguntem: quines eren les característiques de la parròquia de Mataró?. En primer lloc, cal respondre a aquesta pregunta que la possible categoria de «seu episcopal» –car era clarament una *civitas* romana– s'esvaï al principi de les invasions bàrbares. *Iluro* era lloc de trànsit dels nous invasors, que ja iniciaren les seves incursions el 268, moment en què consta que fou envaïda pels *alamani*.

Bàrcino hagué d'ampliar les seves muralles al segle IV; per tant, passaren de tenir una amplada d'un metre i mig a tenir-ne tres. *Iluro* no tingué la mateixa sort que Bàrcino, i durant l'època visigoda no tenim suficients esments concrets d'*Iluro*. Entrem, doncs, de nou, en el camp de les suposicions. La nostra parròquia devia ésser depenent del senyor feudal (que senyorejaven en el terme de Mata, molt a prop de la *civitas fracta*, que havia estat *fracta* a causa de les invasions bàrbares). La nova parròquia és possible que ja existís en època carolíngia, tanmateix, i com exposarem, no se'n fa cap esment documental fins al 1008; d'aquí que el 2008 celebrem el mil·lenari de la parròquia, tot i que ja existís abans del segle XI.

Hem estudiat l'origen de la parròquia, que es dona a principis del segle VI. Però en la mateixa evolució primitiva, es constata l'existència d'un factor essencial que concreta la característica geogràfica de cadascuna d'elles. Sabem que ja al segle IX, a la Marca Hispànica, s'exigia que quan es creava una parròquia, calia consagrar-la, dotar-la i configurar els seus límits geogràfics, especificant

els del cementiri i la sagrera. És segur que l'església primitiva i parròquia de Mataró posseïa el seu cementiri, la seva sagrera i les seves «trenta passes» que limitaven els terrenys de la immunitat o del *privilegi fori*. També cal exposar un factor essencial en l'evolució dels orígens de la parròquia, que eren els terrenys que tenia cada parròquia i en els quals podia administrar els delmes i primícies. Era un sistema econòmic gràcies al qual la parròquia podia mantenir-se. Per això, en les actes de consagració sempre consten els límits d'aquests terrenys que coincidien en el terme parroquial amb les fites ben concretes de la seva demarcació.

En els segles ix i x les activitats parroquials de les esglésies, com en la de la hipotètica Mataró, en independitzar-se cada vegada més del bisbe i de la seva església principal, o sigui, de la catedral, es van concretar i es van estructurar d'una manera molt precisa. Cal assenyalar que les primeres activitats parroquials d'aquestes esglésies eren tant la *cura animarum* com el culte, però també ho era l'administració dels béns denominats *dotalia*. És comprensible que els bisbes cedissin a la parròquia, ja al segle vi, part de les possessions i beneficis econòmics que abans eren administrats per ells mateixos i per la catedral conjuntament. Alhora, els bisbes sol·licitaven a privats (laics) que contribuïssin a concedir o ampliar la dot o les dotalties, amb les quals s'assegurava la supervivència i el progrés d'aquelles esglésies rurals que havien esdevingut clarament parròquies, tal i com avui entenem per aquest terme.

Per què neixen les demarcacions parroquials? Les primícies i els delmes

Quan, sota el règim carolingi, s'organitza la recaptació de les *primícies* i els *delmes*, aquesta –com hem dit– anirà paral·lela a l'administració de les oblacions dels fidels a benefici de les parròquies.

El màxim apogeu de la institució, denominada les *primícies* i els *delmes* s'assoleix a l'alta edat mitjana. Aquesta institució (*delmes*) té una important evolució històrica que va des de l'Antic Testament a la legislació carolíngia.

La història del *delme* és molt àmplia. Els seus inicis poden detectar-se, fins i tot, a disposicions del *Deuteronomio*. El *delme* es defineix com l'impost del *deu per cent* sobre els productes de la terra destinats a assegurar el manteniment dels clergues i la conservació i embelliment dels edificis religiosos. Les esglésies dels primers cristians eren més aviat contràries al *delme* o, com a mínim, no s'inclinaven per exigir-lo, ja que era considerat un

costum jueu. Més aviat, demanaven almoines col·lectives per cobrir les necessitats dels pobres i dels clergues (que també eren considerats membres de l'estament dels pobres), d'aquí va néixer (a l'alta edat mitjana) la «mensa episcopal» i la «capitular» amb la institució de la Pia Almoïna. No obstant això, ja al segle vi, en els concilis de Tours i Mâcon, es van donar els primers passos per imposar el *delme* com a tribut eclesiàstic. Però l'impuls definitiu es deu a Pipí el Breu (segle viii), que el va exigir amb caràcter obligatori.

Pipí el Breu (a. 765) i Carlemany (a. 779 i 794) volien donar suport al manteniment de les esglésies, per això, en establir el *delme*, es va determinar que aquest *deu per cent* fos destinat exclusivament a la *cura animarum* (o activitat pastoral de totes les esglésies rurals, urbanes i de les catedrals) que incloïa la caritat als pobres. El *delme*, com el seu nom indica, era la desena part de la producció agrícola que es lliurava a l'església. Aquests *delmes* s'anomenaven *prediales*, i quan es tractava de la ramaderia es deien *mixts*.

Gràcies a la introducció general i massiva del *delme*, es van determinar els anomenats límits territorials del *delme*, tenint molt presents les demarcacions de les parròquies. La determinació dels límits del territori d'administració dels *delmes* va ser definitiva perquè aquelles esglésies rurals concretessin amb gran precisió el seu propi territori. Eren les famoses *afrentacions* que apareixen en totes les actes de consagració d'esglésies del segle x. Però ja abans, en el segle ix, a través de Catalunya, el costum carolingi del *delme* es va imposar per tota la Hispània cristiana, i és així com es va iniciar una complicada administració dels *delmes*. Anualment, es determinava un percentatge concret del total de les collites, sense tenir presents les inversions i les despeses necessàries (llavors i eines) per fer produir la terra. Això va fer que el *delme* fos mal vist pels camperols i causés interminables discussions.

L'administració del *delme*, desgraciadament, va dur a la corrupció: molts *delmes* es secularitzaren, o sigui, passaren a mans de senyors laics per compra, arrendament, establiment gairebé emfitèutic o com a compensació d'un benefici concedit a l'Església. Això va donar lloc a un progressiu empobriment dels clergues rurals i de les canòniques. Els grans senyors es van fer rics en detriment de les esglésies i del manteniment dels mateixos edificis eclesiàstics.

Amb la recuperació dels *delmes* –després del tractat de Worms de l'any 1122– i amb la total

llibertat de les esglésies, es va aconseguir una gran oportunitat per dotar les esglésies rurals pobres, per restaurar-les i, fins i tot, per crear-ne de noves.

És així com l'administració del *delme* va influir beneficiosament en la geografia humana de les parròquies i, alhora, superant no poques dificultats i desafortunades ambicions (de persones tant eclesiàstiques com laiques), en part va ajudar la beneficència, el culte i l'arranjament dels temples. Amb tot, cal reconèixer que es van donar alguns contratemps impropis de la comunitat parroquial i de la mateixa institució dels delmes, típica i originàriament destinada a procurar el bé de l'església i dels que haurien de ser els seus predilectes: «els pobres de Crist».

La sagrera parroquial

Mataró hagué de crear diversos mecanismes de defensa, com els castells i torres de la de Mata, especialment per parar les contínues ràtzies dels sarraïns.

Les esglésies medievals rurals havien de defensar-se de possibles incursions o ràtzies dels «moros» o dels cada vegada més habituals pirates i lladres. Per això, s'estableix i es mana en els concilis que existeixin llocs segurs dins de la demarcació parroquial. I també es determina, per exemple, que en algunes esglésies especialment febles –com la de Mataró– es construeixin torres de defensa, o que el campanar tingui, a més de l'ús litúrgic, un objectiu defensiu i contundent de seguretat i defensa.

D'altra banda, en propagar-se a través de les seves esglésies rurals en els nostres pobles la doctrina i moral cristianes (que intentaven promoure el respecte a la llibertat, a la caritat, a la justícia...) es van atorgar en aquests nous centres uns privilegis que ja tenien les seves arrels en la legislació romana, en la qual s'admetia que els temples havien d'estar dotats del dret d'immunitat i d'asil. Ara –en l'edat mitjana– es determina, per multitud de concilis, que les esglésies, per més que siguin rurals, tenen el privilegi d'asil, d'immunitat i d'exempció de certes taxes de tributs o contribucions. A més, aquells que s'acollien en elles o a la seva rogalia (cementiri, *trenta passes*...), en ser perseguits pel braç secular, podien rebre la consideració de protegits per l'Església i, per tant, teòricament lliures. Si aquests perseguits s'agafaven a l'altar (o «les seves banyes» o «cornua»), d'allí no podien ser ni extrets ni violentats pel braç secular. Era com una apel·lació a la mateixa justícia de Déu. A més, aquest privilegi s'estenia a les

pertinences que es posaven sota la seva protecció. Concretament, a Catalunya es va establir la denominada *sagrera*, que era una institució avui admirada pels historiadors pel que va suposar de progrés en les garanties d'una llibertat (possiblement superficial) de convivència. La paraula *sagrera* prové de l'establiment de llocs d'immunitat eclesiàstica, on també es guardaven petits graners (sagrers) i cellers, i on es guardaven les collites per protegir-les del pillatge. La *sagrera* és una institució típicament catalana que –com hem dit– recorda i potser prové de la immunitat que els temples romans tenien. Podríem definir-la «com un terreny sagrat, construït sota la protecció i immunitat eclesiàstica que envoltava les esglésies consagrades».¹²

En totes les consagracions d'esglésies d'aquest període (segles x i xi) i també les posteriors a sant Oleguer (principis del segle xii), s'observa la presència d'aquest curiós terreny sagrat. Com és obvi, comprenia el temple, el cementiri i un espai inclòs, en les *trenta passes*.

La importància de la sagrera en la geografia parroquial és enorme. Cal assenyalar, però, que es parla dels «trenta passos» no com un terme exacte estrictament local o geogràfic, ja que amb aquest terme s'inclouen el cementiri i altres llocs, fins i tot, apartats de l'església, que tenien aquesta qualificació de privilegi. Aquests llocs, no obstant això, havien de situar-se sempre dins del territori parroquial. La limitació concreta i posterior ampliació de llocs de la sagrera prové de l'administració i, principalment, de l'emmagatzematge de productes procedents del *delme* als quals ens hem referit. En moltes parròquies antigues de Catalunya encara perdura el record (en carrers i barris) d'aquestes peculiars sagreres.

Buscant, doncs, la seguretat i immunitat que la *sagrera* oferia, es van instal·lar petits graners protegits de la cobdícia del braç secular, així com dels possibles furt. Sovint, aquestes *sagreres* es convertien en hospicis, on passaven a residir els homes lliures que es dedicaven a tasques laborals en petits oficis dins d'aquests llocs excepcionals. Aquells que estaven sota la seva tutela podien actuar amb plena llibertat, i això tenia una gran importància a l'edat mitjana. També en aquest període les *sagreres* van ser posades sota la *Pau i Treva de Déu*.¹³

Com hem dit, immunitat eclesiàstica significava protecció de l'Església sobre aquests terrenys. L'autoritat civil no podia entrar a les *sagreres*: qui es protegia especialment a l'interior del temple consagrat o a la seva *sagrera*, apel·lava al judici de Déu i de l'Església. Qui gosava transgredir l'esmen-

tada immunitat, era excomunicat per l'Església. La immunitat serà acceptada i respectada durant molts segles per l'autoritat secular civil.

Soprèn gratament que, precisament, en temps de sant Oleguer (segle XII) es decretessin diversos canons i lleis civils sobre les *sagres*, indicatiu pel qual es pot deduir la importància que es donava a tan beneficiosa institució eclesiàstica i parroquial. Així es diu, per exemple, en un canon: «Es constitueix pels bisbes i magnats que des d'aquest dia i per a sempre qualsevol home dels dos sexes no podrà envair ni infringir [danys] a les esglésies i cementiris, cases, i terrenys que es trobin a *trenta passes* [de l'església] llevat de l'autoritat del bisbe i de la canònica [els canonges] si tenen censos en elles. Qui no compleixi això serà excomunicat» (concili de Barcelona del 1126).

Amb aquest suport a la institució de la *sagrada*, es va donar un pas decisiu en el tarannà peculiar de les nostres parròquies; aquestes es convertiran en llocs segurs de justícia, de convivència i d'impuls de petits artesans.

Quan en elaborar el catàleg monumental de l'Arquebisbat de Barcelona vam observar que la majoria de les parròquies consagrades en aquest període estan minades de sitges en els seus subsòls, fins i tot, dins de les naus del temple, no podem fer altra cosa que recordar la institució dels *delmes* i de la *sagrada* que tant van ajudar la llibertat dels nostres camperols i la mateixa Església.

L'església de Mataró fins al segle XI era una «església pròpia»

Hem d'incidir de nou en l'estudi d'aquestes peculiars esglésies denominades *pròpies*. La presència de gran nombre d'aquestes, és un fenomen molt important que perdurarà a l'església llatina entre els segles VII i XII, concretament, fins a l'any 1122, en què es va pactar, en el famós tractat de Worms, l'eliminació dels abusos de les investidures laiques i de les mateixes esglésies *pròpies*, ja que es va partir del concepte que els laics no podien posseir ni bisbats, ni abadies, ni *esglésies pròpies*. Aquestes últimes es van convertir, després de Worms, en *esglésies de patronat*. I és així com es va passar del concepte de propietat al de protecció, i del de tutela al dret de presentació en la designació de sacerdots per a aquestes esglésies. Però centrem-nos en el primer estadi: o sigui, en el de l'origen de les esglésies *pròpies*. Aquestes procedeixen –tal com hem explicat– de la necessitat d'establir esglésies rurals en innombrables llocs per atendre totes les persones que, a causa de la invasió

dels bàrbars, acudien a zones rurals. La població es veia obligada a sortir de les ciutats i s'espargia al seu voltant, normalment de castells o en nuclis rurals (*vici*) i, fins i tot, al voltant dels monestirs.

L'*església pròpia* no s'entén si no es té molt present el seu context històric i la seva connexió amb el feudalisme, institució que s'imposa a l'Europa medieval ja en l'època carolíngia.¹⁴ Encara que l'atorgament (o designació), per part del senyor feudal, d'una església pròpia (com també d'un bisbat o d'una abadia) no constituïa pròpiament un pacte feudal, tenia unes peculiaritats que recordaven els elements integrants d'un estricte pacte feudal. El motiu pel qual no es donava una relació feudal estricta entre el que concedia una *església pròpia* i el que rebia l'encàrrec de la seva gestió, és perquè el laic no podia donar allò que no li pertanyia, o sigui, la part espiritual –la més important d'una església per més que fos *pròpia*–. No obstant això, en la pràctica s'actuava abusivament com si existís entre ambdues parts una veritable relació feudal. En no fer-se una clara distinció entre la prebenda parroquial (eclesiàstica) o l'abacial o l'episcopal i els càrrecs o funcions públiques annexes a les esmentades prebendes, es va caure en una gravíssima confusió, i hom creia que qui atorgava l'*església pròpia* (o el mateix episcopat o abadia) era el senyor feudal i que la posterior preceptiva ordenació sacramental era un element secundari. Pràcticament, era una designació abusiva i d'absoluta dependència entre el senyor feudal i el sacerdot, al qual li era cedida la gestió de l'*església pròpia* però no la seva propietat. A més, era una situació indigna del concepte de llibertat i de la dignitat humana, un abús agreujat per tractar-se de clergues i en el qual hi havia una malsana «simonia».

Traslladem-nos, però, al segle XI per veure en concret l'origen de la parròquia de Santa Maria de Mataró i el seu context històric.

ARA FA MIL ANYS...

Sabem que la parròquia de Santa Maria de Mataró és hereva de l'antiga comunitat cristiana romana i visigoda d'aquella contrada, que havia evolucionat segons les estructures vigents eclesiàstiques, visigodes i carolíngies; per tant, posseïa una *sagrada*, uns territoris dels seus *delmes* i *primícies* i, possiblement, seria una *església pròpia* d'abans del tractat de Worms (1122), any en què fou abolit tot tipus d'església pròpia per l'Església i per l'imperi d'Enric V, acceptat, a casa nostra, pel comte Ramon Berenguer III i el seu fill Ramon Berenguer IV.

L'any 2008 Mataró està de festa, ja que commemora el primer document conegut en el qual apareix clarament identificada la parròquia de Santa Maria. Exactament, es tracta d'un pergami custodiat a l'Arxiu de la Catedral, datat del 25 de març del 1008, i que ha estat traduït magníficament per l'estudiós Manel Salicrú, del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. En ell, el bisbe de Barcelona Aeci i els canonges de la seu permuten amb Oruç Grec un alou situat al comtat de Barcelona al Maresme, al terme de Mata, a la parròquia de Santa Maria de Civitate Fracta (Mataró), a canvi de dues mujades de vinya situada al territori de Barcelona, al Clot de la Mel.

Possiblement, la parròquia era de la propietat del senyor feudal del castell, i després del segle XII passà a ser de dret del patronat dels canonges de la catedral de Barcelona, fins a l'any 1423, moment en què el bisbe de Barcelona obtingué la seva lliure «col·lació».

Documents fefaents del segle XI

La vinculació de la parròquia de Santa Maria de Mataró amb la Mensa Capitular exposada, fa que haguem d'anar a l'Arxiu de la catedral de la Ciutat Comtal per esbrinar notícies històriques de la nostra parròquia. L'esmentat arxiu és molt generós en pergamins originals, i en el resum que hi ha d'ells en un registre denominat *Liber Antiquitatum*, que recentment ha estat editat sota la direcció dels seus arxivers, els doctors Àngel Fàbrega i Josep Baucells. El primer document és de l'any 997, concretament, del 17 d'abril, i s'hi diu que una vídua anomenada Amaltruda i els seus fills Guifred, Tudiscle, Gotmar i Sunyer, marmessors d'Ervigi, vicari, donen a l'església de Santa Eulàlia a Barcelona unes terres i unes vinyes que el testador posseïa al lloc que en diuen Mata, al Maresme (doc. núm. 306). Continuen disset documents més, tots del segle XI:

- 25 de març del 1008. Aeci, bisbe de Barcelona, i els canonges de la seu, permuten amb Oruç Grec un alou situat al comtat de Barcelona, al Maresme, al terme de Mata, a la parròquia de Santa Maria de Civitate Fracta (Mataró), a canvi de dues mujades de vinya situades al territori de Barcelona, al Clot de la Mel (Doc. núm. 101).

- 17 de març del 1031. Orúcia ven a Ermengol i la seva muller Bonadona una casa i un hort amb arbres i un farraginar situat a prop de l'església de Mar, i al Maresme a la parròquia de Mataró, (Civitas Fracta) al terme de la vila de Mata, a canvi de cinc mancusos d'or i una mancusada (Doc. núm. 456).

- 15 de març del 1043. Gonnebert i a la seva muller Impiria empenyoren a Ermengol dues peces de vinya.... situades al comtat de Barcelona, a la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta (Mataró), a Mata, per un deute d'un modi i tres amines d'annona que hauran de tornar la festa de Sant Fèlix de Girona (Doc. núm. 630).

- 21 de febrer del 1049. Pere i la seva mare Ermegúncia venen a Ermengol Oruç i a la seva muller Bonadona un alou que ell tenia per herència i ella pel seu marit difunt Joan, situat al comtat de Barcelona, al Maresme, a la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta (Mataró) al lloc de Mata, pel preu de dos mancusos d'or i vuit diners (Doc. núm. 751).

- 17 de febrer del 1054. Testament sacramental de Pere Viva a l'altar de Sant Cugat del Camí d'unes possessions a Mataró (Doc. núm. 854).

- 29 d'octubre del 1060. Testament sacramental de Miró Geribert. Possessions de Santa Maria de Mataró (Doc. núm. 1014).

- 3 de juny del 1063. Testament sacramental de Guislabert, bisbe de Barcelona, jurat sobre l'altar de Sant Climent de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, en el qual fa deixes de béns mobles, d'argent, cavalcadures i llibres, així com béns immobles, com les esglésies de Sant Miquel de Montserrat, Collbató... castells de Cabrera i de Castellet, d'un alou que té a la Civitas Fracta «que tenet Sicardis Castri Vetuli». Tot ho dóna a la Canònica de Barcelona (Doc. núm. 1060).

- 5 d'abril del 1065. Testament sacramental de Bernat Ermengol en el qual fa deixes a la Canònica, dins el territori de Barcelona, d'un mas al Pi i sis mujades de vinya al Cogoll i diferents possessions al monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona. Entre elles, a la Canònica un alou «quod habebat in parrochia Sancte Maria in Civitate Fracte» (Doc. núm. 1077).

- 25 de març del 1073. Nèvia, filla d'Enguilrada, dóna a Déu i a la Seu de Barcelona un alou situat al comtat de Barcelona, al Maresme, entre els termes de Mata, Argentona, Cabrera i Premià (Doc. núm. 1234).

- 11 de desembre del 1080. Possessions del vescomte Ramon a la parròquia de Mataró (Doc. núm. 1375).

- 28 de desembre del 1089. Testament d'Adelaida. Possessions a Mataró (Doc. núm. 1513).

Arqueta de Sant Cugat. Plafó que representa l'enterrament de sant Cugat. Segle XIV. Museu Diocesà de Barcelona.

nebots, i a Sant Pere de les Puel·les de béns mobles i immobles situats aquests a Civitas Fracta (Mataró), Lllavaneres, La Roca, Emprunyà, etc... i també de llibres (Doc. núm. 1719).

Una munió de personatges i llocs

Divuit documents donen molt de si perquè els historiadors puguin esbrinar la petita història de la parròquia de Santa Maria de Mataró. Els documents fan referència a donacions de terres (Doc. 306), vendes de cases, hort, arbres, farraginar (Doc. 456), vendes d'alous (Docs. 101, 751, 1089 i 1234), permutes d'alous (Doc. 101), testaments (Docs. 1513, 1625, 1640 i 1659), empenyoraments de vinyes (Doc. 630), i testaments sacramentals, és a dir, de persones ja mortes, en altars privilegiats de Sant Cugat (Doc. 854), Santa Maria de Mataró (Doc. 1014), l'altar de Sant Climent de la parròquia del Pi (Docs. 1060 i 1077) i l'altar de Sant Feliu de Sants Just i Pastor de Barcelona (Doc. 1719).

El conjunt de documents del segle XI referents a Mataró, que es troba a l'Arxiu Capítular de Barcelona, és de gran importància, ja que es refereixen a quasi dues dotzenes de localitats: Argentona (en dos documents), Barcelona (en deu documents), Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona, la Catedral (en dos documents), Betulo o Castrum Vetuli i Cabrera, castell (en tres documents), Castellet (dos documents), Clot de la Mel de Barcelona, Cogoll, Collbató, Eramprunyà, Girona, La Roca (en dos documents), Sant Andreu de Lllavaneres (en dos documents), Civitas Fracta (en vuit documents), Montserrat, Sant Miquel de Premià (en dos documents), i Sant Pere de les Puel·les (en dos documents).

En els documents anteriors es troben personatges molt importants del comtat i de l'església de Barcelona, entre d'altres, que ens ajuden a establir els noms del segle XI de la Civitas Fracta (Mataró). Així, trobem dos bisbes de Barcelona: Aeci (Doc. 101) i Guislabert (Doc. 1060); el vescomte Ramon (Docs. 306, 1375); el veguer Ervig (Doc. 306) i la família del senyor feudal de Mataró, els Oruç: Oruç el Grec (Doc. 101), Oruç Ermengol (Doc. 751), Orúcia esposa d'Oruç el Grec (Doc. 456), Bonadonna esposa d'Oruç (Doc. 751); un sagristà, Ponç (Doc. 1625), i el jutge Ramon Guitart (Doc. 1625).

També es fa esment dels següents noms que devien pertànyer a Mataró: Adelaida de Mataró,

- 8 de novembre del 1095. Testament de Ramon Guitard, jutge, el qual nomena almonier Ponç, sagristà. ... deixa a la canònica de la Santa Creu i Santa Eulàlia els seus alous, cases, terres i vinyes situats als comtats de Barcelona i Girona, a les parròquies de Santa Maria de Mataró, Sant Andreu de Lllavaneres, La Roca, Santa Eulàlia de Provençana... llevat de dues vinyes i unes terres i vinyes a la parròquia de «Sancta Maria Civitatis Fractae» que deixa al monestir de Sant Pere de les Puel·les (Doc. núm. 1625).

- 4 d'agost del 1097. Testament de Bernat. Possessions a Mataró (Doc. núm. 1640).

- 29 de desembre del 1098. Testament d'Arbert Bernat, en el qual fa donacions a la seva família i al bisbe de Barcelona, així com a diferents entitats religioses, entre elles la Canònica de Barcelona, on vol ser sepultat amb la reserva que si no el deixen entrar a la Canònica, la deixa destinada a aquesta institució ha de ser per a l'església que el vulgui rebre. Entre les possessions, n'hi ha una de Santa Maria de Civitate Fractae que consisteix en catorze mancusos de València (Doc. núm. 1659).

- 13 d'abril del 1089. Ricarda dona i ven als esposos Dalmau Bernat i Adelaida, filla seva, i a Berenguer Bernat, un alou que té al terme de la parròquia de Santa Maria de Civitate Fracta (Mataró) pel preu de 100 mancusos d'or de València (Doc. núm. 1713).

- 18 de desembre del 1100. Testament del jutge Ramon Guitart sobre l'altar de Sant Feliu a Sant Just de Barcelona, en el qual fa deixes a la Canònica amb usdefruit del seu germà Pere i

Adelaida filla de Ricarda, Adelaida filla de Dalmau Bernat, Amaltruda de Mataró, Bernat Ermengol, Bernat de Mataró, Bonadonna esposa d'Ermengol, Dalmau Bernat, Enguilrada mare de Nèvia, Ermegúncia mare de Pere, Ermengol, Gonnebert, Gotmar fill d'Amaltruda, Guifred fill d'Amaltruda, Impiria muller de Gonnebert, Joan espòs de Bonadonna, Nèvia filla d'Enguilrada, Miró Geribert, Pere fill d'Ermegúncia, Pere Guitart, Pere Viva, Ricarda de Mataró, Sunyer fill d'Amaltruda, Tudiscle fill d'Amaltruda.

Sant Oleguer i Mataró

Els tres arxius que tenen informacions sobre Santa Maria de Mataró són el Diocesà, el Capitular i el de la parròquia (Museu Arxiu). Els dos primers a Barcelona, i el segon a Mataró. Els cartularis medievals en fan esment amb gran freqüència, de forma que s'esmenta el de Sant Cugat, Sant Llorenç d'Amunt, Santa Anna de Barcelona, Ègara, etc.

Del diplomatarí de Sant Oleguer trobem importants documents, com el signat el 21 d'octubre de 1128, que tracta de l'establiment d'un alou de la canonja de Barcelona a les parròquies de Santa Maria de Mataró (*Civitas Fracti*), Sant Martí i Sant Andreu de Llavaneres, fet per Oleguer, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Barcelona, amb el consentiment dels canonges de la seu de Barcelona a Ramon Mir i el seu germà Arnau, a cens anyal «de dos porcs» pagadors en la festa de Santa Eulàlia (vegeu la publicació del diplomatarí de Sant Oleguer, núm. 83, dins el nostre llibre *Oleguer. servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona* (Barcelona 2003), 441-443).

Després de sant Oleguer, i fins a l'arribada de Ponç de Gualba,¹⁵ se succeïren a la seu de Barcelona onze bisbes: Arnau Ermengol (1137-1143), Guillem Torroja (1144-1171), Bernat de Berga (1172-1188), Ramon de Castellvell (1189-1199), Berenguer de Palou I (1200-1206), Pere de Cirac (1208-1211), Berenguer Palou II (1212-1241), Pere de Centelles (1243-1252), Arnau de Gurb (1252-1284), Gerau de Gualba (1284-1285) i Bernat Pelegrí (1288-1300). Tots ells produïren documentació referent a Mataró que caldria estudiar amb molta cura. Tanmateix, en aquest estudi cal fer esment –molt breument– de la relació entre el bisbe Ponç de Gualba (1303-1344) i Mataró. Hi ha, bàsicament, dues fonts que ens permeten aquest estudi: ens referim a les «Visites Pastorals» i als «Processos», custodiats a l'Arxiu Diocesà. L'historiador local Benito ha presentat un estudi exhaustiu d'aspectes de les visites pastorals a Mataró i el Maresme que s'han publicat gràcies al mecenatge de la Caixa Laietana.

DESPRÉS DEL SEGLE XI

Les visites de Ponç de Gualba

El dijous 14 de gener de 1305 el bisbe Ponç de Gualba visità «*Civitas Fracta*». L'Església estava en entredit per les injúries de Gregori de Sant Vicenç contra l'església de Barcelona. El text diu: «... non potuit ibi in divinis officiis episcopale officium adimplere».

El dimarts 19 de setembre de 1307 el canonge Marc de Santa Eugènia, sagristà de Barcelona, convida el bisbe Ponç a hostatjar-se a can Creus, propietat del canonge a prop de Mataró.¹⁶

El dimecres 27 de maig de 1310 el bisbe Ponç de Gualba visità Santa Maria de Mataró («*Civitas Fracta*»). En el text es troben referències a la capella del castell de Sant Vicenç i de l'interdicte de Mataró i de Llavaneres.¹⁷

El divendres 31 d'agost de 1313 l'ardiaca i vicari general de Barcelona, Hug de Cardona, visità Santa Maria de Mataró («*Civitas Fracta*»).

El dimecres 18 de setembre de 1314 l'ardiaca i vicari general, Hug de Cardona, visità Santa Maria de Mataró (*Civitas Fracta*).¹⁹

El dijous 26 de juny de 1326 el bisbe Ponç de Gualba visita Santa Maria de Mataró i tonsura quatre escolars.

El formulari que segueixen les anteriors visites tenen la mateixa estructura, és a dir, dia dins la setmana, mes i any en què es realitza la visita. Benedicció del cementiri i pregària de *responsos* pels difunts més recents. Administració de la confirmació. Tonsura clerical. Ordes menors. Es crida un petit grup de feligresos: uns cinc o sis, a qui se'ls obliga a dir la veritat sota jurament. A aquests, se'ls denomina *testes synodales* (testimonis sinodals). Se'ls pregunta sobre el culte de l'església, el seu servei, beneficis que hi ha instal·lats, llegats testamentaris, servei dels altars, cementiri... Immediatament, es procedeix a les acusacions referents a clergues. Es comença amb els rectors i altres sacerdots, acabant amb els simples clergues. Les acusacions versen sobre la residència, el servei de les esglésies, altars i beneficis, celibat, administració dels béns de la parròquia (rendes, llegats, campanes, làmpades, llibres, pila baptismal, sagrari...). Cada església té un nombre determinat de clergues. Entre aquests, es troben diaques, sotsdiaques, hebdomadaris (majors i menors). També hi trobem escolars, monges, sagristans, donats, beguines, monjos... Igualment, es

Arqueta de Sant Cugat. Plafó que representa les santes Juliana i Sempronia donant sepultura al cos de sant Cugat. Segle XIV. Museu Diocesà de Barcelona.

pregunta sobre la notaria parroquial i sobre l'escola per a la formació dels clergues. Moltes vegades, es pregunta qui té la *cura animarum* concedida pel bisbe per regir espiritualment els feligresos.

En l'apartat de les acusacions als clergues parroquials, es pregunta si aquests, ultra de complir amb la llei del celibat, es comporten correctament en els jocs, la beguda, préstec de diners (no usura), o si els clergues són pacífics o si no porten armes, si compleixen en la pregària oficial de les hores canòniques en el temps i en el lloc adequat –és a dir, dins l'església– i no en la rectoria al costat del foc o fogar. De les acusacions contra els clergues, aquests es defensaven. Algunes vegades presentaven les *litterae absolutionis* del bisbe anterior o del mateix papa de Roma o d'Avinyó. Segons els sínodes diocesans, les penes d'excomunió o suspensió de l'exercici sacerdotal podien commutar-se amb penes pecuniàries.

Referent als laics, en la visita pastoral es preguntava si hi havia adúlter, concubinaris, fornicaris, usurers, si jugaven a jocs il·lícits, si blasfemaven i si hi havia parelles que no havien celebrat el matrimoni solemne *in facie ecclesiae*.

Hom observa que la *inquisitio* o interrogatori forma part fonamental de la visita pastoral a una parròquia.

Hi ha poques preguntes sobre els béns de l'església visitada. S'observa, però, que hi ha un fort canvi en l'esquema de la *inquisitio* en les visites del segle XV, quan s'intentaren inventariar tots els béns mobles (retaules, altars, biblioteques, arxius, piles baptismals...) de l'església. En canvi,

en les visites del bisbe Ponç de Gualba es pregunta als testimonis *synodales* «sobre tots els feligresos en general i, en concret, sobre la vida del rector (*pàrroco*) i dels parroquians; sobre l'honesta conversació i el servei en l'església, sobre l'estat de la mateixa església (o comunitat cristiana) i de les institucions del servei de la parròquia, de l'estat de l'església (edifici o fàbrica) i dels parroquians...». En definitiva, es tractava de la vida parroquial, aplicable a la parròquia de Santa Maria de Mataró.

Els processos

També caldria fer un buidat de sèries arxivístiques com els «Comuns» i «Gràcies», així com dels «Processos», per poder tenir una idea més aproximada sobre el que era la parròquia de Santa Maria de Mataró. Cal, però, fixar-nos en aquesta darrera sèrie, és a dir, en els «Processos». En ells, podem deduir temes d'interès per esbrinar com era la vida parroquial. Òbviament, els processos són molt importants, així ho diu qui va ser arxiver de Barcelona mossèn Josep Sanabre (anys 1935-1971) en la seva guia de l'Arxiu Diocesà, «el dia que pugui fer-se un estudi detallat de la documentació de la sèrie arxivística denominada "Processos", quedaran valoritzats una infinitat de dades per a la història de diversos aspectes de la vida parroquial i local, que difícilment es puguin trobar en altres llocs. La nostra sèrie de processos és el més notable arxiu judicial eclesiàstic de Catalunya, i el més manejable i fàcil de consultar. Aquesta sèrie, per si de cas sola, podria constituir un arxiu, ja que actualment ocupa cent seixanta-cinc metres de prestatgeria».²⁰ No obstant això, abans de ser inventariada, era una sèrie difícil de consultar, ja que, segons deien les mateixes anotacions que es trobaven en moltes cobertes dels seus lligalls, «són papers inútils per la seva antiguitat. Són il·legibles». Aquesta advertència és errònia ja que, en primer lloc, els documents no eren com s'afirmava il·legibles, sinó que estan escrits en lletra processal dels segles XIV-XVII amb moltes abreviatures, totalment accessibles per als qui coneixen aquesta escriptura. Un bon exemple ens el va donar el nostre col·laborador doctor Jaume Codina (†2007) en presentar un complet inventari dels gairebé dos mil processos dels segles XIV i XV.²¹ Gràcies a ells, podríem confeccionar el tema d'un possible subcapítol: «Vida diocesana dels segles XIV i XV segons els processos eclesiàstics d'aquests segles». Malgrat això, cal assenyalar que els esmentats processos s'han de completar amb

altres sèries, com les estudiades visites pastorals o els denominats registres de *comuns* i de *gràcies*.

Els temes que sobresurten en aquesta sèrie de processos són les provisions de beneficis de la parròquia i els divorcis dels feligresos.²² Són dos temes essencials per conèixer la vida parroquial. Especialment, el benefici era la institució troncal, en l'aspecte econòmic, més notable de les parròquies. Cal advertir també que quan l'actuació judicial de l'Església tenia una major amplitud, resultaven més nombrosos i variats els assumptes que es tramitaven en la cúria eclesiàstica que en altres cúries. Així doncs, tots els papers que pertanyien als esmentats plets eren arxivats en l'esmentada cúria eclesiàstica, d'aquí el gran nombre de processos trobats.

Els beneficis

Una altra institució fonamental en la història d'una església important –com és la de Santa Maria de Mataró– és el benefici. La ciutat de Barcelona, per exemple, tenia uns trenta-dos mil habitants durant el segle xv i tota la diòcesi (s'entén l'antiga diòcesi de Barcelona) no passava d'uns cent cinquanta mil, dels quals deu mil clergues que representaven el percentatge del 8% dels homes. A la catedral de Barcelona hi havia dos-cents cinquanta clergues. La meitat d'ells eren beneficiats o agregats als cent cinquanta beneficis amb uns cinquanta altars, per això, aquests últims (els agregats als altars) eren denominats «altaristes». En menor escala, podríem presentar les estadístiques clericals de les set parròquies de la ciutat de Barcelona (Santa Maria del Mar, Santa Maria del Pi, Sants Just i Pastor, Sant Cugat del Rec, Sant Pere de las Puel·les, Sant Miquel i Sant Jaume). La catedral i les dues-centes seixanta-nou parròquies de la diòcesi es repartien els esmentats deu mil clergues. Molts d'ells, però, estaven casats, eren els *clerici uxorati*. Un gran nombre de *scholares* que freqüentaven les classes al final dels seus estudis primers, molts d'ells eren tonsurats. Tenien uns dotze anys. Als setze o disset anys, podien continuar la carrera sacerdotal, o optar pel matrimoni o simplement ser laics. Però aquests (casats o no) continuaven estant dins l'estament clerical que els permetia estar sota la jurisdicció eclesiàstica, molt més benigna que la civil. Aquesta societat era, per tant, típicament clerical. No només a Barcelona, sinó en les viles o ciutats la presència dels clergues i escolars era molt notable.

Aquesta estructura clerical –molt arrelada a cada una de les parròquies del nostre bisbat– estava, òbviament, basada en la institució denominada benefici, que, segons el dret canònic antic, s'erigia a favor

d'una persona a perpetuïtat per l'autoritat eclesiàstica competent. El benefici constava d'un ofici (obligació d'uns actes) sagrat o eclesiàstic amb el dret a percebre les rendes d'un capital o possessions (terres o béns immobles) que anaven annexes a l'ofici esmentat. Els beneficis es distingien entre ells per la titularitat d'alguna advocació, per un sant o per una santa, normalment establerts a una capella o altar.²³

De la succinta lectura de l'inventari dels gairebé dos mil processos del segle xv, es dedueix que un 40% versen sobre la promoció de beneficis parroquials i litigis posteriors. No hi ha dubte, doncs, que la institució beneficional era molt viva en la vida parroquial i diocesana, per exemple, del segle xv. El motiu fonamental d'aquesta àmplia extensió i difusió per tota la geografia diocesana –i no sols en la catedral– era que el benefici no només suposava una exigència del culte, sinó que pràcticament era l'únic suport econòmic gràcies al qual els esmentats clergues podien mantenir-se o subsistir. Evidentment, les clàusules del benefici, de necessari compliment, no eren només de funcions sacerdotals, sinó també d'assistència al culte com a la pregària i al cant de l'ofici diví, assistència a les misses de sufragis, resades especials –en cada una de les parròquies– per a les ànimes dels difunts...

Els beneficis es dividien en consistorials (els que es conferien en consistori), seglars o religiosos (segons pertanyessin només als clergues seculars, diocesans o només als clergues religiosos), dobles o residencials, simples o no residencials (si a més de l'ofici beneficional tenien annexa o no l'obligació de residir) manuals, temporals o perpetus o inamovibles (si es conferien amb caràcter revocable o a perpetuïtat) i curats o no curats (si tenien o no annexa la «cura de les ànimes»).

Davant les repercussions (dels beneficis) tan vitals per a la subsistència dels clergues, era lògic que aquests freqüentment litiguessin entre ells, o amb els fundadors o continuadors i patrons dels beneficis. Aquests beneficis, com hem dit, estaven vinculats als altars o capelles; per això, només a la catedral de Barcelona –tenint únicament present la sèrie processos– hem observat l'existència de cent divuit beneficis al segle xv.

Els vint beneficis de Santa Maria de Mataró

Santa Maria de Mataró també tenia beneficis. Sumen vint si comptem el de la rectoria. Serien:

1. La rectoria de Santa Maria de Mataró. Primer tenia una capellania pròpia (és a dir, del senyor feudal) i després, al segle xv, passà al capítol

de la catedral de Barcelona, que tindria sobre ella el dret de patronat.²⁴

2. Benefici sota la invocació de la Mare de Déu i Santa Anna.²⁵ Fundat per Pere Pujades, prevere d'Alella l'any 1571.

3. Benefici de Sant Roc i Santa Anna, fundat pels marmessors del testament de Joan Pasqual, rector de Parets l'any 1597.²⁶

4. Benefici de Sant Antoni abat, fundat per Maria de Montserrat, que es va casar tres vegades (amb Mallol, el Portell i Joan Arnau, mercaders de Mataró). El benefici fou fundat l'any 1594.²⁷

5. Benefici de Sant Esteve a l'altar del mateix nom, fundat per Berenguer Ferrer, rector de Llinars²⁸ del segle XVI.

6. Benefici de Sant Abdó i Sant Senén, fundat per Bartomeu Mallol l'any 1590.²⁹

7. Benefici de Sant Sebastià, fundat per Esteve Fornells, rector de la parròquia de Corró d'Avall l'any 1570.³⁰

8. Benefici de Sant Ramon de Penyafort fundat per Manuela Capllonc i Guarro, vídua de Salvador Guarro, comerciant de Mataró, l'any 1770.³¹

9. Benefici de la Mare de Déu del Roser fundat per Manuela Capllonc i Guarro, vídua de Salvador Guarro, comerciant de Mataró, l'any 1780.³²

10. Benefici de Santa Juliana i Santa Semprouniana, fundat pel testament de Maria Coronado l'any 1788.³³

11. Benefici rural de Sant Joan, fundat per Jaume Terrades, rector de Santa Maria de Mataró, l'any 1329.³⁴

12. Capellania rural de la Mare de Déu de la Llàntia, fundada el 1717. Recull l'antiga obligació que constantment hi hagi una llàntia encesa a l'altar de Santa Maria. Els confreres eren Joan Lengem, Joan Mataró i Bernat Darriu. Era la Mare de Déu dels Ous.³⁵

13. Benefici rural del Santíssim Sagrament, fundat per Antoni Fogueras, rector de Vallgorguina, l'any 1668.³⁶

14. Benefici rural de Sant Tomàs d'Aquino, fundat per Joan Palau Soler, prevere, plebà d'Urgell, l'any 1726.³⁷

15. Benefici rural del Sant Nom de Maria, fundat per Maria Narbona, vídua de Narbona, l'any 1732.³⁸

16. «Personatus» perpetuus rural de Sant Romà, fundat pel mestre Bru de Sant Romà, ciutadà honrat de Barcelona, l'any 1749.³⁹

17. «Personatus» de Santa Anna, fundat per Antoni Montellà, prevere de Barcelona l'any 1575.⁴⁰

18. Benefici rural de Sant Joan Baptista, fundat per Josep Lledó de Mataró l'any 1775.⁴¹

19. Benefici rural de Sant Francesc, fundat en el manicomi per Maria Anna Jener i Albià, vídua de Francesc Janer, l'any 1789.⁴²

20. Benefici rural de Sant Carles a l'altar de la Mare de Déu del Carme, fundat per Clorindo Boter i Isern, l'any 1883.⁴³

La Mare de Déu dels Ous

A la parròquia de Santa Maria, hi havia la devoció de la mare de déu de la Llàntia, amb un benefici, com hem vist. Era la famosa devoció de la mare de déu dels Ous que també es troba a Llanvaneres. La devoció, però, s'estenia per gran part de les parròquies ja al segle XIV. Precisament, ens plau exposar els trets més importants d'aquesta confraria (o causa pia) tenint present, a tall d'exemple, la parròquia de Llanvaneres.

Es tracta d'una associació de dones de la feligresia que tenen cura de l'altar de la Mare de Déu, que cada parròquia tenia almenys des del segle XIII. Calia que estigués ben il·luminat, i per això es precisava una continuïtat dels ciris i lampadaris. Això significava una gran despesa en sous i, àdhuc, lliures cada mes. En la idea del repòs setmanal o del diumenge, s'aplicà el precepte als corrals i, concretament, als galliners primer. Els ous que les gallines ponien el diumenge eren considerats ofrenes per a l'altar de la Mare de Déu de la parròquia. Aquests eren dipositats en el cistell que estava als peus de la imatge de la Mare de Déu durant tot el diumenge, i el dilluns a primera hora es posaven a la venda. El resultat d'aquesta venda servia per pagar un bon ciri o l'oli del lampadari, que il·luminaria dia i nit la capella de la Mare de Déu. Per això, en moltes parròquies, com és el cas de la de Ripollet, hi ha bacines petitòries on es troben les imatges petites de la Mare de Déu –de plata– amb una cistelleta que evoca aquesta tradició ancestral. Com sigui que les gallines ponien molts ous el diumenge, s'augmentà el capital de l'administració

de la confraria de la Mare de Déu dels Ous. Posteriorment, aquests diners serviren per dotar les donzelles de la parròquia que eren pobres, perquè així es poguessin casar. També servia per prestar diners sense interès a les famílies que tenien gran necessitat i no podien cobrir les urgències més peremptòries. Cal assenyalar que aquesta peculiar confraria de la Mare de Déu dels Ous, posteriorment, s'uní a la confraria del Roser –a Mataró, possiblement, hi ha el retaule més bonic d'aquesta advocació a Catalunya–. Amb aquesta unió, es veié com les confraries del Roser augmentaven els seus ingressos amb les quotes dels confreres i amb l'ampliació del seu àmbit, que ja s'ampliava a qualsevol animal de corral, anant més enllà de les gallines. Hi havia també les «cel·ladores dels galliners», que tenien cura que es portés a bon terme l'objectiu material i tan peculiar de la confraria.

TRETS FONAMENTALS DE L'EVOLUCIÓ DE LA PARRÒQUIA EN ELS SEGLES XVI-XX

En una exhaustiva història de la parròquia de Santa Maria de Mataró, caldria tractar els següents assumptes per veure com va evolucionant des del concili de Trento fins al segle XIX:⁴⁴

- Com es compliren les disposicions de Trento.
- Les «Actes de Pau i Perdó».

- La parròquia es vol distingir del comú o municipi.
- L'elecció dels obrers.
- El rector no és l'amo absolut de la parròquia.
- La vida parroquial i les festes litúrgiques.
- Processons (Corpus, Rosari de l'Aurora, d'altres devocions...).
- La caritat de la parròquia en els greus episodis del còlera.
- Cultura, llengua i la parròquia de Santa Maria de Mataró.
- Sindicat agrícola parroquial de Santa Maria de Mataró.
- Centre parroquial de Mataró.
- Escoles parroquials diürnes i nocturnes, de les obreres, de catequesi (especialment en temps del doctor Samsó)
- La parròquia de Santa Maria com a promotora del patrimoni cultural.
- El segle del Viladomat.
- La persecució religiosa del 1936-1939.
- Restauració després de la guerra del 1936.

Tots aquests trets, els podríem desenvolupar en una futura conferència a les sales del temple basilical de Santa Maria de Mataró. Tanmateix, en aquesta conferència, hem volgut homenatjar les generacions de feligresos que feren possible, amb l'ajut del bon Déu, el naixement de la parròquia.

J.M. Martí i Bonet
Arxiver Diocesà

NOTES

1.- Prudenci també es refereix a Tarragona i Girona amb aquestes paraules: «A Tarragona, oferiràs a Crist una diadema bellíssima amb tres perles, unides subtilment per Fructuós. La petita però rica Girona exposarà els sants membres de Fèlix». Observeu que a l'igual que Mèrida, de la qual esmenta la seva santa Eulàlia, de totes les ciutats amb excepció de Saragossa, només en cita el sant més preeminent. Així no cita els sants Auguri i Eulogi de Tarragona. Això explicaria, potser, perquè Prudenci no cita santa Eulàlia de Barcelona.

Sobre la bibliografia de sant Cugat, podeu veure M. SOTOMAYOR, *La Iglesia en la España romana, Historia de la Iglesia en España*, vol. I, 72-74. El text del *Peristephanon* de Prudenci pot trobar-se en el *Corpus Christianorum*, vol. 126, 268-293.

2.- M. RISCO, *España sagrada...*, vol. 29, 223: «Los santos Cucufate y Félix, africanos fueron traídos a España para esmaltar a Cataluña con su sangre: Félix en Girona y San Cugat en Barcelona. Nacieron en la ciudad Scilitana (famosa por los doce mártires, que por ella se intitulan escilitanos)».

3.- A. FÀBREGA, *Cugat, sant, DHEC*, vol. I, 661, afirma que la morfologia del nom llatí Cucufas coincideix amb les arrels semítiques cucab, coqueba, cúcuba, cúcufas (estrella), però sembla corroborar-ne l'origen africà.

Sobre les restes arqueològiques trobades en el claustre del monestir de Sant Cugat, l'arqueòleg P. DE PALOL, *Arqueologia cristiana de la España romana*, 43-44, es mostra molt prudent en la datació i apreciació d'aquestes restes. Posteriorment, X. BARRAL I ALTET, en l'estudi *La basilique paléocrétienne et visigotique de Saint Cugat del Vallés* (Roma 1974), 891-929, precisa la possibilitat d'un *martyrium* paleocristià, teoria confirmada en les excavacions dels anys 1995 i les actuals del 2002 realitzades per la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

4.- A. FÀBREGA GRAU, *El pasionario hispánico* (Barcelona 1953), *Cucufas*, en: *Lexicon des Mittelalten*, vol. 3, 366.

5.- M. RISCO, *España sagrada...*, vol. 29, 323-350.

6.- M. RISCO, *España sagrada...*, vol. 29, 352-357; A.V. DOMÉNEC, *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* (Girona 1630), 130-140; A. PLADEVALL, *Juliana i Semproniana, santes*, DHEC, vol. II, 449; F. FITA, «BRAH», 24 (1984) 313; B. DE GAIFFIER, «Anal. Bol.», 55 (1937), 269-283.

7.- J.M. MARTÍ I BONET, *Història de l'Església antiga* (Barcelona 2001), 78.

8.- En el nostre estudi sobre els dos primers segles de l'Església, titulat *Història de l'Església antiga, la seva fe és la nostra* (Barcelona 2001), dediquem sengles capítols amb suggerents epígrafs indicatius sobre qui eren els seguidors de la nova religió. Heus ací alguns d'ells: els cristians i el concepte de Déu (sant Justí, 144); filosofia dels cristians (Orígenes, 295); el cristianisme no és una superstició funesta (Minuci Fèlix, 232); els cristians estan disposat a donar la vida per Jesucrist (Aristides d'Atenes, 132); els cristians estimen els seus perseguidors (carta a Diognet, 78); els cristians i el camí de la salvació (Climent Romà, 48); els cristians no són els causants dels desastres públics (Tertul·lià, 284); els cristians i els suposats banquets incestuosos (Minuci Fèlix, 59); els cristians i els jueus (Pseudo-Bernabé, 70); els cristians i l'emperador (Tacià, 285); els cristians i la caritat (Pseudo-Bernabé, 75); els cristians i les seves escriptures (Aristides d'Atenes, 132); els cristians no són diferents als altres homes (Carta a Diognet, 78); els cristians són les pedres vives que formen l'altar de Déu (Orígenes, 206); els cristians són bons ciutadans (Tertul·lià, 294); els cristians estan consagrats a Déu (Justí, 147); els cristians són superiors per la seva doctrina (Aristides d'Atenes, 132); la mort dels cristians (Ignasi d'Antioquia, 52); l'alegria dels cristians (Pastor d'Hermes, 332; Pseudo-Bernabé, 71 i Ignasi d'Antioquia, 332).

9.- J.M. MARTÍ I BONET, *Història...*, 78-80.

10.- J.M. MARTÍ I BONET, *Dos obediencias: Roma y Compostela*, «Memoria Ecclesiae», 18 (2000), 24-44.

11.- Després del concili Tridentí, hem comptabilitzat tretze tipus més: 1) Parròquies *independents*, si no tenen cap relació de coexistència jurídica amb altres parròquies; 2) Parròquies *incorporades* si estan unides amb un ofici o amb un institut eclesiàstic. En aquest cas, la cura «animarum» ha de ser confiada a un vicari; 3) Amb *titular inamovible* si aquest no pot ser mogut si no és en determinades condicions establertes pel dret i normalment després d'un procés canònic; 4) Amb *titular movable*; 5) Parròquies *seculars* si es confien al clergat secular; 6) Parròquies *regulars* o *de religiosos*, si es confien als religiosos. Gairebé sempre aquestes parròquies són incorporades «pleno iure» a una família religiosa, davant del dubte si és del clergat secular; 7) *Territorials* si estan vinculades (la seva jurisdicció del rector) a una porció de territori diocesà amb determinats confins i amb competències ordinàries sobre tots els fidels que habiten en aquest territori; 8) *Personals* si la potestat del rector està limitada a un determinat nombre de familiars o d'individus, els quals estan units o per raons de llengua o per comú origen o perquè estan inscrits en un mateix «ritus»; 9) *Matriu* si és el tronc primitiu d'altres parròquies derivades en el temps de la primera. Conserven prerrogatives honorífiques; 10) *Filials* si es deriven [en el temps] de les matrius o per convenció o per costum; 11) *Urbanes* si es troben establertes a la ciutat; 12) *Rurals* si estan fora de les ciutats; 13) Les de *patronat* procedeixen de les esglésies pròpies. En elles, hi ha un privilegi de presentació dels antics propietaris o dels que van construir l'església. Aquests patrons poden presentar al bisbe els seus candidats per a la designació del corresponent rector. Després del concili Vaticà II, aquestes esglésies de patronat pràcticament s'han extingit.

12.- Veieu en el nostre estudi de sant Oleguer, per exemple, les actes de consagració de les esglésies pel bisbe-arquebisbe Oleguer: la de Santa Maria de Palau-Solità, de Sant Salvador de Polinyà, Sant Genís de L'Ametlla i de Sant Sadurní de Noya, on apareix la immunitat de les esglésies, del cementiri i de la sagrera «a trenta passes». J.M. MARTÍ I BONET, *Oleguer, servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona* (Barcelona 2003) 141-153.

13.- J.M. MARTÍ I BONET, *Oleguer, servent...* (Barcelona 2003), 154.

14.- El feudalisme és el sistema que va configurar fonamentalment les estructures jurídico-públiques i econòmico-socials de la major part dels països de l'occident europeu durant els segles medievals. L'origen del feudalisme és confús, però ja al segle IV trobem alguns indicis del que podríem denominar pre-feudalisme en els grans latifundis romans i en el compromís de fidelitat dels militars. El clima d'inseguretat general de l'alta edat mitjana en les greus deficiències del poder públic en l'ordre social havia de completar el procés vers el feudalisme, procés que es fixa entre els francs (França i Provença) al segle X i que alhora té les seves arrels en el cúmul de costums i conceptes típicament jurídics dels pobles gots, merovingis, francs, visigots... començant amb la mateixa paraula i concepte de «feu» que procedeix del llegat d'aquells pobles gots i que és, en definitiva, un pacte entre dues persones: una el senyor i l'altra el vassall. Obviament, aquest pacte procedeix de la unió de tres conceptes: vassallatge, immunitat i benefici (o usdefruit). Gràcies a l'esmentat pacte –denominat feu– s'establirà una relació del senyor amb els seus vassalls, pel qual els vassalls havien de donar al senyor fidelitat i l'oferiment d'alguns serveis concrets –especialment militars– i el senyor lliurava al vassall la potestat d'usdefruit d'unes terres les quals estava obligat a conrear i donar una part dels seus fruits al senyor. Aquesta relació era vitalícia i en alguns casos s'heretava de pares a fills. Posteriorment el pacte del «feu» es va projectar sobre altres esferes diferents de la possessió i usdefruit de la terra, com és el cas de l'exercici de funcions públiques anomenades «regalies» o altres rendiments diversos. Tots aquests usdefruits –exercicis de funcions o rendiments diversos– van ser també objecte d'alineació o de subinfeudació a tercers. La investidura d'un «feu» la feia el corresponent senyor amb un ritual i unes fórmules de fidelitat o homenatge, denominats també «juraments de boca i mans».

15.- Ponç de Gualba fou el bisbe de Barcelona durant trenta-un anys (1303-1334). Visità sovint Mataró, ell, personalment, o a través d'un delegat seu. Caldrà primer presentar una breu biografia d'aquest gran prelat. Era nebot del que també fou bisbe de Barcelona Guerau de Gualba (1284-1285). Era canonge-sagristà de la seu de Mallorca abans del 1299 i de Barcelona. Posteriorment, fou administrador de la seu vacant d'aquesta última ciutat el 1301, fins que fou elegit bisbe i consagrat el 1303. Ponç de Gualba féu prevaler la seva autoritat en molts conflictes en els monestirs diocesans, i començà la sèrie de registres comuns, gràcies i visites pastorals custodiats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Durant el seu pontificat es produïren greus incidents entre els deutors laics i el clergat pel cobrament de «leudes» (o «laudemis» que era un tribut o cens). El bisbe, fins i tot, excomunicà alguns ciutadans, àdhuc, els consellers de Barcelona. Finalment, i a causa de les amenaces, hagué de refugiar-se durant llargues temporades a Mallorca, car allà era senyor feudal, especialment a Andratx i a Santa Ponça, que eren territoris que el rei Jaume I concedí al bisbe de Barcelona, a causa del gran ajut en la campanya per la conquesta de Mallorca. Ponç de Gualba castigà la feligresia de Barcelona amb la pena d'interdicte, o sigui, que es prohibia que se celebrés la missa públicament. El

motiu no era altre que l'esmentat pagament de «laudemis». La polèmica s'acabà gràcies a una sentència arbitral del rei Jaume II i el bisbe de València. Ponç de Gualba fou nomenat ambaixador del rei català (Jaume II) a Avinyó el 1316 amb motiu de la coronació del papa Joan XXII, i fou el gran impulsor de les obres de la catedral gòtica: almenys dels dos trams primers, absis, capelles de la girola, cripta de santa Eulàlia. Cridà el mestre arquitecte Jaume Fabre, que construïa també la catedral de Mallorca. Un altre personatge intervingué en les escultures de la cripta de santa Eulàlia, era el pisà Lupo di Francesco, que el nostre Ponç de Gualba va protegir. Hi ha constància escrita de les 862 visites pastorals fetes pel bisbe Ponç, que són les més antigues –com a registre– d'Europa.

La diòcesi (antiga) de Barcelona pot presentar davant tota Europa una sèrie documental de la màxima importància. Ens referim als volums de visites pastorals que s'inicien l'any 1303, i que amb molt poques llacunes es mantingueren fins al 2003. No hi ha cap bisbat que posseeixi una sèrie arxivística que comenci abans de l'any 1303, com és la del nostre arxiu de Barcelona, i que continuï al llarg del temps sense interrupció.

16.- ADB, V. P. ½, 71^v.

17.- ADB, V. P. ½, 139-140.

18.- ADB, V. P. 2, 11^v.

19.- ADB, V. P. 2, 62.

20.- J. SANABRE, *L'arxiu diocesà de Barcelona* (Barcelona 1947), 60.

21.- J. CODINA I VILA, *Els processos dels segles XIV i XV (regesta)* / J.M. MARTÍ I BONET i altres, *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, I (Barcelona 1984). Els divorcis són gairebé el tema exclusiu dels processos dels segles XVII-XX. El doctor Codina moria el mes de maig del 2007.

22.- J. SANABRE, *El archivo diocesano...*, o.c., 60: «A los asuntos mencionados –provisión de beneficios y divorcios– siguen en número los que se plantean en el Tribunal de Causas Pías, que durante muchos siglos constituye un tribunal independiente. A los anteriores asuntos, aunque en proporción inferior, añadiremos: pleitos sobre beneficios; reclamaciones de los párrocos contra los ayuntamientos, relacionadas con la administración de la obra de las iglesias o santuarios, cofradías, etc., y del personal eclesiástico entre sí. Los motivos de tales pleitos, en algunas ocasiones, descubren el historial de la parroquia, corporación, etc., ofreciéndonos una verdadera historia de la institución pleitante».

23.- Cànon 1409. *Codi de Dret canonge* (Madrid 1962), 523.

24.- A. CAMPILLO, *Speculum titulorum Ecclesiae Barchinonensi* (manuscrit de finals del segle XVIII), vol. III, 44 (ADB, Sp. III, 44).

25.- ADB Sp. III, 45.

26.- ADB Sp. III, 46.

27.- ADB Sp. III, 47.

28.- ADB Sp. III, 48.

29.- ADB Sp. III, 49.

30.- ADB Sp. III, 50.

31.- ADB Sp. III, 51.

32.- ADB Sp. III, 53.

33.- ADB Sp. III, 54.

34.- ADB Sp. III, 56.

35.- ADB Sp. III, 57.

36.- ADB Sp. III, 58.

37.- ADB Sp. III, 59.

38.- ADB Sp. III, 60.

39.- ADB Sp. III, 61. «Personatus» era el nom que rebia un benefici que radicava més aviat en la persona beneficiada i no tant en l'altar o capella.

40.- ADB Sp. III, 62.

41.- ADB Sp. III, 63.

42.- ADB Sp. III, 63^v.

43.- ADB Sp. III, 64.

44.- J.M. MARTÍ I BONET, *La parròquia...*, 92-129.